

Julian Baggini Een kleine geschiedenis van de waarheid

JULIAN BAGGINI

**Een kleine
geschiedenis van
de waarheid**

Troost in tijden van nepnieuws

Klement

Oorspronkelijke uitgave:
Julian Baggini - A Short History of Truth. Quercus 2017
© Julian Baggini 2017

Vertaald door Bram Galenkamp

www.uitgeverijklement.nl
Nederlandse vertaling © 2018 Uitgeverij Klement, Utrecht
Alle rechten voorbehouden.

Ontwerp omslag: Karel Oosting
Opmaak binnenwerk: Gewoon Geertje

ISBN paperback 978 90 8687 174 2

ISBN e-book 978 90 8687 187 2

NUR 730

‘Terwijl wij de krachten van het menselijk denken
ten onrechte bewonderen en in de hoogte steken,
vragen wij ons niet af hoe we het echt kunnen helpen.’

Francis Bacon, *Novum Organum* (1620), aforisme 9

Inhoud

Inleiding	9
1. Eeuwige waarheden	17
2. Gezaghebbende waarheden	25
3. Esoterische waarheden	35
4. Beredeneerde waarheden	45
5. Empirische waarheden	53
6. Gecreëerde waarheden	61
7. Relatieve waarheden	67
8. Machtige waarheden	75
9. Morele waarheden	83
10. Holistische waarheden	91
Conclusie: toekomstige waarheden	101
Dankwoord	105

Inleiding

Als kleine jongen ontdekte ik *The Plain Truth*.¹ Dat was iets nieuws: het enige gratis tijdschrift dat in mijn woonplaats werd verspreid via krantendisplays op de stoep. De titel was wel een marketingprijs waard en het motto vormde nog een extra aanbeveling: ‘Een tijdschrift voor begrip’. Wie zou dat nou niet willen, de waarheid leren kennen en de wereld begrijpen? Ik pakte er een mee en nam al snel een gratis abonnement. En ik was niet de enige. Op zijn hoogtepunt in 1986 had het tijdschrift een oplage van 8,2 miljoen exemplaren, 2,3 miljoen meer dan *Time*.

De belofte van ‘De Waarheid’ is altijd al verleidelijk geweest. Het Bijbelvers dat het meest bij evangelische campagnes en in de evangelische literatuur wordt aangehaald, is Johannes 14:6, waarin Jezus verkondigt: ‘Ik ben de weg, de waarheid en het leven.’ Die woorden

---

¹ ‘De zuivere waarheid’ (noot vertaler).

blijven hangen omdat we allemaal het gevoel delen dat waarheid niet zomaar een abstracte eigenschap van proposities is, maar dat ze op een of andere manier essentieel is voor een goed leven. Als je hele leven op niets anders dan leugens gebaseerd blijkt te zijn, lijkt het wel alsof het niet echt is geweest. Of je nou wel of niet gelooft dat Jezus de weg wijst, Johannes' belofte dat 'de waarheid je zal bevrijden' (8:32) klinkt waarachtig.

Terugdenkend aan *The Plain Truth*, 'De zuivere waarheid', vind ik het bijvoeglijk naamwoord uit de titel minstens zo interessant als het zelfstandig naamwoord met zijn uiterst bepaalde lidwoord. 'Zuiver' en 'simpel' zijn twee van de meest voorkomende omschrijvingen van de waarheid, omdat dat vaak precies is hoe de waarheid ons toeschijnt. Parijs is de hoofdstad van Frankrijk, George Washington was de eerste president van de Verenigde Staten, water is H₂O: er zijn ontelbaar veel van zulke waarheden, die alleen idioten en vastgeroeste academici (die twee worden nogal eens verward) zouden ontkennen. Het kan moeilijk zijn de waarheid te ontdekken, maar dat komt niet doordat we niet begrijpen wat 'waarheid' zelf betekent. We zullen misschien nooit te weten komen wat er met de *Mary Celeste* is gebeurd, maar toch bestaat er een waarheid over die, als we haar ontdekten, zuiver en simpel genoeg zou zijn.

Zelfs de theorieën over waarheid die in de twintigste-eeuwse Angelsaksische filosofie dominant waren, leken bij het banale af simpel. In de jaren '30 stelde Alfred Tarski: 'Iedere uitspraak "P" is waar als en alleen als

P waar is.²² ‘Sneeuw is wit’ is bijvoorbeeld waar als en alleen als sneeuw wit is. Knipper één keer met je ogen en je denkt misschien al dat dit een lege tautologie is, net als ‘zwart is zwart’. Wat de uitspraak redt van die nietszeggendheid, is dat ‘P’ tussen aanhalingstekens een tellige uitspraak is, terwijl P zonder aanhalingstekens een waarheid over de wereld is. Niet helemaal leeg dus, en misschien zelfs van theoretisch belang, maar toch zeker geen schokkende doorbraak voor de gemiddelde waarheidszoeker.

Toch is de waarheid op een of andere manier niet langer zuiver of simpel. Het is zelfs niet meer ongewoon om mensen te horen ontkennen dat er überhaupt zoiets als waarheid bestaat, en dat er dus alleen maar meningen zijn: dat wat ‘waar-voor-jou’ of ‘waar-voor-mij’ is. Uit een analyse van miljoenen boeken en teksten door Googles *Ngram viewer* blijkt dat het woord ‘waarheid’ rond de millenniumwisseling drie keer zo weinig werd gebruikt als honderdvijftig jaar geleden. De afname van zuivere en simpele waarheden is zelfs nog veel sterker.

Het probleem is niet dat we niet goed begrijpen wat ‘waarheid’ betekent. Vanuit praktisch oogpunt is het moeilijk om de eeuwenoude definitie van Aristoteles te verbeteren, die zei: ‘Van wat is te zeggen dat het niet is of van wat niet is dat het is, is onwaar, maar van wat is te zeggen dat het is en van wat niet is dat het niet is,

---

2 Alfred Tarski, ‘Prace Towarzystwa Naukowego Warszawskiego’ (The concept of truth in the languages of the deductive sciences) (1933), in *Wydział III Nauk Matematyczno-Fizycznych 34*, vertaald in het Engels in A. Tarski, *Logic, Semantics, Metamathematics, papers from 1923 to 1938*, ed. John Corcoran (Hackett Publishing Company, 1983).

is waar.³ Als dat klinkt als een open deur en het een beetje al te omslachtig overkomt, dan komt dat misschien doordat er niks mysterieus is aan de gewone betekenis van waarheid. Als de waarheid tegenwoordig in crisis verkeert, dan ligt de wortel van dat probleem niet in de ontoereikendheid van filosofische theorieën over waarheid. Je kunt zelfs stellen dat de hardnekkige filosofische zoektocht naar waarheid juist de sceptische krachten heeft ontketend die tot een ondermijning van diezelfde waarheid hebben geleid. ‘Hoe weet je dat?’ en ‘Wat bedoel je met ...?’ zijn typische filosofen-vragen die zijn geperverteerd door een cynische samenleving.

Ons probleem is niet zozeer wat waarheid betekent, maar *hoe en door wie ze wordt vastgesteld*. Waarheid leek altijd eenvoudig omdat het voor de hand lag te geloven dat de meeste dingen waarvan we dachten dat ze waar waren, dat ook echt waren, dat de dingen waren zoals ze ons toeschenen, dat de wijsheid die door de generaties heen werd overgedragen tijdloos was. Deze eenvoud is geërodeerd geraakt door een aantal verschillende factoren. De wetenschap heeft ons laten zien dat veel van wat we over de wereld dachten onwaar is en dat we er zelfs wat betreft de werking van onze eigen geest naast zaten. De snelheid van wetenschappelijke ontwikkelingen laat ons achter met de vraag of de vaste overtuigingen van vandaag de achterhaalde denkfouten van morgen zijn. Daarnaast hebben we met het door globalisering kleiner worden van de wereld steeds meer reden om ons af te vragen of wat wij in onze eigen cul-

---

3 Aristoteles, *Metafysica*, 1011b.

tuur voor waar houden ook echt waar is, of slechts een lokale vooringenomenheid. De openheid van democratische samenlevingen heeft er eveneens voor gezorgd dat de vrije pers meer en meer heeft kunnen onthullen van wat er achter de schermen van de macht gebeurt, waardoor ze ons bewuster heeft gemaakt van hoe we worden misleid. En de groei van de psychologie heeft meer mensen in staat gesteld om zich talloze manipulatietechnieken eigen te maken en te begrijpen hoe die werken – een soort wapenwedloop van list en bedrog, waarvan de waarheid het grootste slachtoffer is.

De waarheid is een stuk minder zuiver en simpel geworden, maar toch wijst niets erop dat de meeste mensen er niet langer in geloven. Mensen worden nog net zo woedend over leugens als altijd, wat nergens op zou slaan als ze niet in het belang van de waarheid zouden geloven. Zelfs de meest toegewijde postmodernisten zullen, als je hen ten onrechte beschuldigt van een misdaad, niet hun schouders ophalen en zeggen dat jouw interpretatie slechts een van de vele mogelijke verhalen is, een constructie van de werkelijkheid die net zo legitiem is als elke andere. Misschien proberen ze op congressen alle praat over waarheid te vermijden, maar in de rechtszaal zullen ze hun kiezen op elkaar houden en zweren de waarheid, de hele waarheid en niets anders dan de waarheid te vertellen om zichzelf te verdedigen; en daarbij weten ze precies wat dat betekent en waarom het van belang is.

Het is daarom voorbarig en misplaatst om van een ‘post-waarheid’-samenleving te spreken. Dezelfde data waaruit een anderhalve eeuw durende afname van het

gebruik van het woord 'waarheid' blijkt, signaleren ook een eenentwintigste-eeuwse herleving van het concept. Als we niet geloofden dat waarheid ertoe deed, zouden we het helemaal niet over post-waarheid hebben. De wereld is niet klaar en niet bereid om de waarheid vaarwel te zeggen. Zelfs niet in de politiek, ook al lijkt het soms alsof ze daar al de aftocht heeft geblazen. De Franse filosoof Bernard-Henri Lévy heeft maar half gelijk als hij zegt: 'Mensen luisteren steeds minder naar beleid en het kan ze nog minder schelen of kandidaten wel of niet de waarheid vertellen.'⁴ Leugens kunnen politici juist nog altijd ernstig in de problemen brengen. Bij het verlies aan belangstelling voor politieke waarheid ligt vooral de focus op de mooie beloften van beleidsmakers en het bewijs waarmee ze die onderbouwen. Kiezers gaan er steeds meer vanuit dat ideologische commitments, onderbouwd met selectieve of ronduit verzonden feiten, het papier waarop ze zelfs niet meer gedrukt worden niet waard zijn.

Zulk wereldmoe cynisme rust op een soort defaitisme: de acceptatie dat we niet de middelen hebben om iemand die de waarheid vertelt te onderscheiden van iemand die maar doet alsof. Nu ze zich niet in staat voelen waarheid van leugen te onderscheiden, kiezen electoraten hun politici op basis van andere, meer emotionele factoren. Als we het vertrouwen in onze hersenen verliezen, zijn we al snel geneigd om dan maar ons hart of ons gevoel te volgen.

---

⁴ James Rothwell, 'Leading French philosopher: Marine Le Pen may win election as people have lost interest in whether politicians tell the truth', *Telegraph*, 20 november 2016.

Het tegengif is niet een terugkeer naar de gemakken van simpele waarheden. *The Plain Truth* verdween in haar oorspronkelijke vorm, ongetwijfeld deels omdat het tijdschrift helemaal niet bood wat haar titel beloofde. Het was de spreekbuis van een excentrieke evangelisch-christelijke sekte, die werd geleid door pestkop, autocraat en oprichter Herbert W. Armstrong. Haar belofte van simpele waarheid was verleidelijk maar vals, net als de beloften van populistische politici van tegenwoordig. Ze spelen in op een begrijpelijke ontgoocheling over politieke elites en verkondigen de geruststellende boodschap dat we niet hoeven te luisteren naar experts, alleen maar naar wat mensen zelf willen. Ze beloven een wereld die niet zozeer post-waarheid is, als wel post-complexiteit, en dat is een krachtige boodschap in een verontrustend onzekere wereld.

Als we het geloof in de kracht en waarde van waarheid willen herstellen, kunnen we niet om haar complexiteit heen. Waarheden kunnen moeilijk te begrijpen, ontdekken, verklaren en verifiëren zijn, en vaak zijn ze dat ook. Ze zijn ook onthutsend gemakkelijk te verbergen, vervormen, misbruiken of verdraaien. Vaak kunnen we niet met enige zekerheid zeggen dat we de waarheid kennen. We moeten inventariseren welke verschillende soorten echte en veronderstelde waarheden er zoal zijn, en leren hoe we hun echtheid kunnen testen. Als we dat kunnen, dan staan we misschien niet aan het begin van een post-waarheid-tijdperk, maar bevinden we ons eerder in een tijdelijk *moment* van post-waarheid – een soort culturele stuiptrekking geboren uit een wanhoop die uiteindelijk plaats zal maken voor gepaste hoop.

De geschiedenis en filosofie kunnen onze gids zijn, waarbij de eerste ons leert zien hoe het idee van waarheid daadwerkelijk is gebruikt en misbruikt, en waarbij de tweede ons helpt in te zien hoe het idealiter zou moeten zijn. Een keurige, chronologische geschiedenis van de waarheid zou door en door onwaarachtig zijn, want het concept heeft niet zo'n simpele, lineaire biografie. *Onze* geschiedenis springt daarentegen heen en weer door het verleden, op zoek naar de gebeurtenissen die de complexiteiten van de waarheid het beste laten zien, om ons zo het heden te laten begrijpen en ons voor te bereiden op de toekomst. Keer op keer zullen we zien dat we de meest veelzeggende verhalen daar vinden waar de waarheid flirt met de onwaarheid en andersom.

Bij het uitdokteren van mijn taxonomie van waarheden heb ik me niet op de filosofiehandboeken verlaten, maar me georiënteerd op de bronnen en rechtvaardigingen van waarheidsclaims die mij in het echte leven het belangrijkste en meest problematisch leken. Iedere categorie illustreert hoezeer de middelen om tot een legitieme vaststelling van de waarheid te komen ontoereikend zijn en hoezeer ze de potentie om de waarheid juist te verdraaien in zich meedragen. Ik hoop aan te tonen dat we ons met eerlijke bedoelingen en helderheid van geest kunnen wapenen tegen zulk misbruik en het besef te doen doordringen dat er onder de onwaarheden één de verderfelijkste van alle is: de bewering dat we in een post-waarheid-wereld leven. Deze dient de belangen van hen die het meest te vrezen hebben van de waarheid, zuiver en simpel of niet.

1. Eeuwige waarheden

Rond 600 voor de gangbare jaartelling ontsnapte de profeet Lehi vlak voordat de stad verwoest werd uit Jeruzalem, en leidde zijn familie en anderen naar Amerika. Zijn nakomelingen stichtten een stam van Israël – de Lamanieten, vernoemd naar Lehi's zoon Laman – waaruit andere profeten voortkwamen, die de verhalen en krachtige lessen die ze hun mensen meegaven in een onbekende taal op gouden platen schreven. Rond 400 van de gangbare jaartelling begroef de laatste van deze profeten, Moroni, de platen in wat nu bekendstaat als Wayne County in de staat New York. Daar lagen ze verstopt totdat op 21 september 1823 een profeet genaamd Joseph Smith een visioen kreeg en de volgende dag door goddelijke leiding naar de plek werd gebracht waar de platen begraven waren. Een jaar later keerde Moroni terug op aarde en leidde Smith weer terug naar de platen, en nog eens drie jaar later beval hij Smith de platen te vertalen met behulp van de goddelijke gift

van de openbaring. In 1830 ging de voltooide vertaling van het *Boek van Mormon* in de verkoop in Palmyra, New York. Dat is het onderscheidende heilige boek van de Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen.

Ik durf rustig te beweren dat minstens 99,8 procent van de wereld (de niet-mormoonse bevolking) gelooft dat dit verhaal niet waar is. Niet zomaar onwaar, maar overduidelijk, schandalig en belachelijk onwaar. Dat komt niet doordat ze allemaal vinden dat het absurd is om te geloven dat God zijn waarheid aan de wereld heeft geopenbaard via speciaal verkozen mensen. Moslims geloven dat de Koran het woord van God is, dat door de engel Gabriël aan de profeet Mohammed werd gedictieerd. Veel joden en christenen geloven dat God Mozes tien in stenen tafelen gebeitelde geboden gaf. De heilige teksten van de Hindoes, de *Veda's*, worden ook door velen gezien als door God geopenbaard aan rishi's (zieners).

Er zijn veel heilige teksten die meer gerespecteerd worden dan het *Boek van Mormon*. Maar er is niet één tekst waarvan de meeste mensen geloven dat er een echte goddelijke openbaring aan ten grondslag ligt. De meerderheidsopvatting over elke willekeurige, zogenaamd geopenbaarde tekst is dus dat hij helemaal niet geopenbaard is. Tegelijkertijd geloven velen dat een zo'n tekst of reeks van teksten geopenbaard is. We hebben hier te maken met een prachtige paradox: de meerderheid accepteert de meerderheidsopvatting niet. Met andere woorden, een meerderheid gelooft in ten minste één openbaring die volgens de meerderheid onwaar is.

Dat is een wijze les voor iedereen die vertrouwt op de wijsheid van de massa.

De paradox blijft echter bestaan omdat het helemaal geen echte paradox is. Een minderheidspositie innemen is overduidelijk niet absurd of tegenstrijdig, en als geen van alle mogelijke posities door een meerderheid wordt aangehangen, dan moet een van de minderheidsposities wel correct zijn. Dat is wat ervoor zorgt dat mensen de rationaliteit van hun geloof in hun openbaring (of het gebrek daaraan) kunnen behouden, terwijl ze heel goed weten dat de meeste anderen er niet in geloven. De atheïstische positie, die alle openbaringen afwijst, vermijdt de verlegenheid die erin bestaat te moeten volhouden dat haar heilige boek anders is dan alle andere, maar moet in ruil daarvoor wel volhouden dat de overgrote meerderheid onterecht denkt dat er überhaupt iets voor dat hele heiligheidsspelletje te zeggen is. Uiteindelijk is ook dat gewoon een minderheidsopvatting die het tegen alle andere moet opnemen.

Wat dat te maken heeft met de staat van de 'post-waarde'-wereld? Het roept in herinnering dat er nog steeds veel mensen zijn die niet alleen vurig geloven in waarheden, maar ook in goddelijk ingegeven, eeuwige waarheden. Een van de problemen waarmee we geconfronteerd worden, is niet de afwezigheid van waarheid, maar het enorme teveel aan waarheid. Concurrerende eeuwige waarheden liggen ten grondslag aan veel conflicten en verdeeldheid. De zogenaamd geopenbaarde teksten spreken elkaar immers vaak tegen, wat betekent dat ze incompatibel met elkaar zijn. Ook kunnen ze overtuigingen met een veel betere aanspraak op de

waarheid in de weg zitten, bijvoorbeeld als creationisme ertoe leidt dat de evolutieleer, een van de meest gevestigde wetenschappelijke theorieën, wordt afgewezen. Met deze door openbaring gecreëerde spanningen in het achterhoofd zijn de zogenaamde ‘fundamentalisten’ in één opzicht rationeel in hun fanatisme. Het is misschien moeilijk om de evolutie te ontkennen of je buurman een afgodendienaar te noemen, maar dat is wel wat de waarheid zoals zij die zien logischerwijs met zich meebrengt.

Gelukkig heeft volhardend geloof in geopenbaarde waarheden over het geheel gezien niet voor zoveel verdeeldheid of vijandigheid tegenover de wetenschap gezorgd als je misschien zou verwachten. De meerderheid van de gelovigen houdt de waarheid van haar heilige teksten hoog, maar accepteert daarnaast de evolutietheorie, de oerknal, kwantumfysica en andere wetenschappelijke theorieën. Over het algemeen zijn ze ook optimistisch gestemd over de overtuigingen van mensen die trouw zijn aan andere openbaringen. Als intolerantie en het afwijzen van de wetenschap volgt uit een letterlijk geloof in openbaring, dan kunnen we met een soort omgekeerde inferentie concluderen dat als mensen anderen tolereren en de wetenschap accepteren, ze niet ieder woord van hun openbaringen als letterlijk waar aannemen.

Is *dat* waar? Alleen als we het nodige gewicht toekennen aan de ‘ieder woord’-clause in de propositie. Gelovigen onderverdelen in degenen die letterlijk geloven en degenen die dat niet doen, is een valkuil waar we maar al te gemakkelijk intrappen. In werkelijkheid

is bijna niemand zo'n absolute letterknecht en er zijn ook maar weinigen die graag hooghouden dat hun hele geloof uit niets meer bestaat dan metaforen en allegorieën. De meesten houden er een hapsnap-benadering op na als het op letterlijkheid aankomt, en beschouwen sommige dingen als feiten en andere als louter verhalen. Veel christenen maakt het bijvoorbeeld niet uit of Jezus echt water in wijn veranderde en hebben zo hun twijfels bij al dat gedoe over postuum over water wandelen en in een kamer met discipelen verschijnen zonder door de deur te komen. Toch zijn ze ervan overtuigd dat Jezus een historisch figuur was, wiens wederopstanding meer is dan enkel maar een sterk verhaal met een belangrijke spirituele boodschap.

Zelfs als gelovigen neigen naar de meer literalistische kant van het spectrum, hebben velen er verrassend weinig moeite mee om hun acceptatie van de moderne wetenschap te combineren met historische, wetenschap-tartende wonderen. Zo is er in de islam een sterke traditie die volhoudt dat niets uit de Koran de wetenschap tegenspreekt en dat er talloze manieren zijn om de tekst zo te interpreteren dat hij compatibel blijft met de wetenschap. Met wat vindingrijkheid kan geloof in sporadische goddelijke interventie en buitengewone gebeurtenissen uit het verleden best bestaan naast geloof in de bevindingen van de wetenschap. Beweren dat God natuurkundige wetten kan negeren, is verenigbaar met accepteren dat die wetten in alle andere gevallen gewoon gelden.

Bovendien, van de mensen die zich minder sterk committeren aan de letterlijke waarheid van een bepaalde leer

durven maar weinigen er echt helemaal voor te gaan en te aanvaarden dat hun verhalen en credo's *slechts* metaforen zijn. Heilige teksten zijn misschien niet altijd betrouwbare historische bronnen, maar volgens gelovigen bevatten ze echte, diepe waarheden. Zeggen dat Jezus de zoon van God is, is bijvoorbeeld niet hetzelfde als zeggen dat de almachtige Maria zwanger heeft gemaakt, maar het is ook niet alleen maar beeldspraak. Het is ontzettend moeilijk om de veronderstelde waarheid hier duidelijk uit te drukken – en dat is precies het punt. Religieus zijn, is accepteren dat er een goddelijke intelligentie bestaat die het menselijke voorstellingsvermogen te boven gaat, dus dan ligt het voor de hand dat ons eigen begrip in vergelijking daarmee maar beperkt is. Voor de gelovige is het rationeler om te accepteren dat het geloof enigszins mysterieus is, dan om erop te staan dat we de waarheid vastpinnen. De meest essentiële waarheden worden voor de gelovige niet zozeer feiten over de kosmos, als wel inzichten in hoe we zouden moeten leven, manieren om onszelf te oriënteren op het transcendente.

Religie verkondigt niet alleen andere waarheden, ze propageert ook andere *gronden voor de waarheid*. Religieuze waarheid is iets wat veel gelovigen bijna instinctief aanvoelen. Ze raakt aan niets minder dan hun gevoel van eigenheid, identiteit en verbondenheid. Religieuze waarheid wordt net zo veel *gevoeld* als *gedacht* – als het niet meer is.

De ongeduldige atheïst vindt dat hier om de dingen heen wordt gedraaid. Met de moderne, wetenschappelijke visie zou je een lijst kunnen maken van vermeende

feiten over de wereld, om die vervolgens een voor een af te strepen als waar, onwaar of onbekend. En dat doe je absoluut niet op basis van gevoelens, hoe sterk je die misschien ook ervaart. Dat lijkt simpel genoeg, maar als het aankomt op de waarheden waar mensen naar leven, heeft de geschiedenis ons geleerd dat het gewoon niet zo werkt.

Er zijn veel atheïsten die geloven dat het een vooruitgang zou zijn als we simpelweg al het geloof in geopenbaarde waarheden zouden elimineren. Maar te hard je best doen om religie uit te bannen werkt waarschijnlijk contraproductief en is daarnaast onnodig. Fundamentalisme is problematisch, maar zoals we hebben gezien, kunnen zelfs sommige vormen van letterknechterij zich van seculiere waarheden bedienen, hoe ongemakkelijk dat soms ook gaat.

Idealiter zouden zowel atheïsten als gelovigen toegeven dat alle religieuze waarheden die die naam waard zijn, van een onderscheidende soort zijn. Het zijn misschien meer dan slechts verzinsels, maar ze behoren niet tot de lijst van objectieve feiten over de wereld, naast het atoomgewicht van goud of de datum van de eerste maanlandingen. Niemand mag theologie verwarren met wetenschap, of mythen met geschiedenis. Als er al eeuwige waarheden bestaan, dan zijn ze speciaal omdat ze niet tot de gewone, empirische waarheden behoren. Wat diegenen doen die ze wel als zodanig behandelen, is dat ze – ironisch genoeg – hun geloof veeleer verkleinen dan verdedigen.

Dit is een van de vele redenen waarom liefhebbers van de waarheid al het spreken over ‘De Waarheid’ zouden

moeten vermijden. Religie en seculiere kennis botsen als beide over zichzelf denken dat ze concurrerende realiteiten bieden. Als ze erkennen dat hun waarheden andersoortig zijn, kunnen ze naast elkaar bestaan. We moeten moed putten uit het feit dat veel theologen het met deze diagnose eens zijn, ook al is te veel van wat ze vervolgens zeggen daar dan weer mee in tegenspraak. De verspreiding van dit begrip van religieuze waarheid zal het religieuze geloof niet doen afnemen, maar biedt wel de beste hoop om de rol van religie als bron van conflicten in de wereld te beperken.